

IZVAJANJE MATIČNE DEJAVNOSTI V HRVAŠKIH SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

Implementation of Central Library's Special Activities in Croatian Public Libraries

Andreja Videc

Oddano: 26. 4. 2015 – Sprejeto: 15. 6. 2015

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review article

UDK 027.022(497.5)

Izveček

V prispevku je predstavljena organiziranost sistema hrvaških splošnih knjižnic ter izvajanje matične dejavnosti za hrvaške splošne knjižnice, ki poteka na dveh ravneh. Na podlagi zbranih statističnih podatkov o delovanju splošnih knjižnic in določil Standardov za splošne knjižnice v Republiki Hrvaški je bila narejena primerjava izpolnjevanja minimalnih pogojev za izvajanje knjižnične dejavnosti za splošne knjižnice na ravni treh županij (Bjelovarsko-bilogorske, Primorsko-goranske in Zadarske) ter raziskava vpliva izvajanja matične dejavnosti na razvoj splošnih knjižnic v teh županijah. Analiza podatkov je pokazala, da se je stanje knjižnične dejavnosti v zadnjih letih izboljšalo, in sicer predvsem prostorske razmere za delovanje splošnih knjižnic in širjenje knjižnične mreže. Primerjava nekaterih knjižničnih kazalnikov razvoja splošnih knjižnic v Sloveniji in na Hrvaškem v letu 2013 kaže na izrazito boljše stanje knjižnične dejavnosti v Sloveniji. Raziskava je omejena z razpoložljivimi statističnimi podatki o delu hrvaških splošnih knjižnic za leto 2013, ki so v primerjavi s statističnimi podatki o delovanju slovenskih splošnih knjižnic skopi. Raziskava je prva tovrstna analiza stanja na področju izvajanja matične dejavnosti v sistemu hrvaških splošnih knjižnic ter omogoča primerjavo organiziranosti hrvaških in slovenskih splošnih knjižnic.

Ključne besede: *Hrvaška, izvajanje matične dejavnosti, splošne knjižnice*

Abstract

The paper presents the public library system in Croatia in which central libraries and their special activities play an important role. It also presents the importance of special activities for the development of Croatian public libraries. On the basis of a selected literature review, reports on performing special activities and an analysis of statistical indicators of library services in three counties (Bjelovarsko-Bilogorska, Primorsko-goranska and Zadarska) we research the impact of special activities on the development of public libraries in the county. The data analysis showed that library services have been improved in recent years, especially in the field of spatial conditions and in the expansion of library network. Comparison of some general public library performance indicators between Slovenia and Croatia in the year 2013 shows a markedly better situation in Slovenia. The study is limited to the statistics report for the year 2013. The study represents the first analysis of Croatian public libraries' special activities and presents a comparison of Croatian and Slovenian public library system organisation.

Keywords: Croatia, special activities of public libraries, public libraries

1 Uvod

Delo hrvaških splošnih knjižnic opredeljuje *Zakon o knjižnicama*¹ (1997) (v nadaljevanju: *Zakon*) in podzakonski akti. Delo splošnih knjižnic urejajo: *Pravilnik o matični djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj*² (2001) (v nadaljevanju: *Pravilnik*), *Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj*³ (1999), *Pravilnik o reviziji i otpisu knjižnične građe*⁴ (2002) in *Pravilnik o zaštiti knjižnične građe*⁵ (2005). Sistem hrvaških splošnih knjižnic je po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi, v nasprotju s Slovenijo, ohranil sistem matičnih knjižnic in s tem izvajanje matične dejavnosti. Navedene pravne podlage določajo področje delovanja in naloge županijskih matičnih služb ter pristojnosti Matične službe za splošne knjižnice pri Hrvaškem zavodu za knjižničarstvo, ki deluje pri hrvaški nacionalni knjižnici in ji županijske matične knjižnice letno poročajo o svojem delu in poslovanju knjižnic v mreži, za katero izvajajo matično dejavnost (Hrvaške narodne knjižnice 2012, 2013).

V prispevku bo predstavljen sistem hrvaških splošnih knjižnic ter osvetljen pomen matične službe v sistemu hrvaških splošnih knjižnic. Namen prispevka je predstaviti

¹ V prevodu: *Zakon o knjižnicah*.

² V prevodu: *Pravilnik o izvajanju matične dejavnosti v Republici Hrvaški*.

³ V prevodu: *Standardi za splošne knjižnice v Republici Hrvaški*.

⁴ V prevodu: *Pravilnik o reviziji in odpisu knjižničnega gradiva*.

⁵ V prevodu: *Pravilnik o zaščiti knjižničnega gradiva*.

pravne podlage, na katerih županijske matične knjižnice izvajajo svoje naloge, analizirati razvitost hrvaških splošnih knjižnic ter primerjati organiziranost hrvaških in slovenskih splošnih knjižnic. Stanje knjižnične dejavnosti in dejavnost županijskih matičnih knjižnic bo predstavljeno na primeru treh županij, Bjelovarsko-bilogorske, Primorsko-goranske in Zadarske, središč izvajanja matične dejavnosti. Na podlagi zbranih javno objavljenih statističnih podatkov o delovanju hrvaških splošnih knjižnic bo narejena analiza nekaterih knjižničnih kazalnikov, njihova primerjava z določili Standardov ter predstavitev temeljnih učinkov izvajanja matične dejavnosti za splošne knjižnice v teh županijah. Na podlagi primerjave zakonskih podlag za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic na Hrvaškem in v Sloveniji ter s primerjavo nekaterih kazalnikov razvoja splošnih knjižnic bo izdelana primerjava med organiziranostjo splošnih knjižnic v obeh državah, še posebej zato, ker obe državi izhajata iz nekdanje skupne države, v kateri je bil v veljavi enoten sistem organiziranosti splošnih knjižnic s piramidalno strukturo, katere osnova so bile občinske matične knjižnice, njen piramidalni vrh pa je predstavljala nacionalna knjižnica (Kamenik, 1978). Po slovenskem *Zakonu o knjižničarstvu* (1982) so naloge matičnih knjižnic obsegale utrjevanje in razvoj strokovnosti, organiziranosti, povezanosti in enotnosti knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu tako, da so skrbele za strokovno izpopolnjevanje delavcev, usklajevale politiko nabave knjižničnega gradiva, vodile razvid knjižnic, usmerjale izločeno knjižnično gradivo splošnih knjižnic, spremljale, ocenjevale in usmerjale strokovno knjižnično delo na podlagi podatkov, ki so jih prejemale od knjižnic in z neposrednim nadzorom njihovega dela ter obveščanjem knjižnic o ugotovljenih pomanjkljivostih. Republiški matični službi pa je Zakon dodal še nalogo razvijati knjižničarsko stroko, spodbujati in organizirati raziskovalno delo, organizirati strokovno izpopolnjevanje knjižničarjev in voditi centralne kataloge. Zakon je hkrati uveljavil povezanost knjižnic. Osrednje splošnoizobraževalne knjižnice so bile po tem zakonu središča za horizontalno povezavo knjižnic, v knjižničnem informacijskem sistemu pa so bile knjižnice z določenimi nalogami tudi vertikalno povezane, npr. z republiškim usmerjanjem matične dejavnosti in z domoznansko dejavnostjo (Novljan, 1999).

Po osamosvojitvi je Republika Hrvaška v sistemu ohranila izvajanje matične dejavnosti, v Sloveniji pa je *Zakon o knjižničarstvu* (2001) sistem matičnosti in državno matično službo ukinil ter uvedel štiri posebne naloge osrednjih območnih knjižnic (zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij, strokovno pomoč knjižnicam svojega območja, usklajevanje zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva ter usmerjanje izločenega gradiva s svojega območja), katerih vsebino podrobneje določa *Pravilnik o izvajanju posebnih nalog osrednje območne knjižnice* (2003). Posebne naloge izvaja deset osrednjih območnih knjižnic, nacionalna knjižnica pa usmerja strokovno delo svetovalnih služb v osrednjih območnih knjižnicah in usklajuje izvajanje domoznanske dejavnosti.

2 Sistem hrvaških splošnih knjižnic

Hrvaške splošne knjižnice sestavljajo občinske, mestne in županijske knjižnice, ki so kulturna in informacijska središča v okolju, v katerem delujejo (Standardi, 1999). Glede na ustanovitelja so vrste knjižnic močno vezane na pokrajinsko organiziranost Republike Hrvaške, ki jo je leta 1992 določil *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*.⁶ Ta zakon je ozemlje države razdelil na 20 upravnih enot, imenovanih županije, in glavno mesto Zagreb, ki ima poseben status. Na nižji ravni so županije razdeljene na 428 občin in 128 mest.

Po Zakonu je vsaka občina ali mesto dolžno ustanoviti splošno knjižnico kot javni zavod, razen v primeru, ko dejavnost splošne knjižnice že opravlja univerzitetna ali katera druga knjižnica.

V Standardih so osrednje knjižnice glede na število prebivalcev razdeljene v sedem tipov, kakor prikazuje spodnja preglednica.

Preglednica 1: Tipi splošnih knjižnic v Republici Hrvaški glede na število prebivalcev (Vir: Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj, 1999, članak 9)

Tip	Število prebivalcev:
VII. tip	območje do 5000 prebivalcev
VI. tip	območje od 5000 do 10.000 prebivalcev
V. tip	območje od 10.000 do 20.000 prebivalcev
IV. tip	območje od 20.000 do 35.000 prebivalcev
III. tip	območje od 35.000 do 60.000 prebivalcev
II. tip	območje od 60.000 do 100.000 prebivalcev
I. tip	območje nad 100.000 prebivalcev

Glavna naloga osrednje splošne knjižnice je skrb za izvajanje knjižnične dejavnosti na svojem območju glede na demografske, socialne in geografske dejavnike in skrb, da knjižnično in drugo gradivo čim bolj približa morebitnim bodočim uporabnikom (Standardi, 1999). Za izvajanje kakovostne knjižnične dejavnosti ustanavlja svoje enote. Standardi opredeljujejo štiri oblike organizacijskih enot, in sicer: krajevne knjižnice; premične zbirke, v katerih izvajajo knjižnično dejavnost diplomirani knjižničarji; premične zbirke, v katerih izvajajo knjižnično dejavnost prostovoljci; ter postajališča potujoče knjižnice. Po Standardih se krajevna knjižnica ustanovi na območju, kjer živi

⁶ V prevodu: Zakon o območjih županij, mest in občin v Republici Hrvaški.

več kot 2.500 prebivalcev, oddaljenost od osrednje enote ali druge podružnice pa je večja od dveh kilometrov. V vsaki krajevni knjižnici mora delovati oddelek za otroke in mladino, oddelek za odrasle s čitalnico in informacijska služba. Pri načrtovanju in urejanju enote, prostora v njej, obsega knjižnične zbirke in števila strokovnega osebja je treba upoštevati Standarde. Za uporabnike mora biti odprta najmanj 30 ur na teden.

V manjših naseljih, ustanovah ali trgovskih središčih se postavljajo premične zbirke,⁷ za katere skrbijo bodisi diplomirani knjižničarji (večje zbirke z večjo odprtostjo) bodisi primerno usposobljeni prostovoljci (manjše zbirke s krajšim odpiralnim časom), ali postajališča potujoče knjižnice.

Standardi (1999) določajo tudi minimalna merila za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic. Minimalni prostorski pogoji, obseg zbirke knjig⁸ v enotah in obseg zbirke serijskih publikacij v naslovih, minimalni letni prirast in število zaposlenih strokovnih delavcev so določeni glede na število prebivalcev, ki živijo na območju delovanja knjižnice.

2.1 Izvajanje matične dejavnosti

Pomemben dejavnik razvoja hrvaških splošnih knjižnic je institut izvajanja matične dejavnosti. Glavna naloga matične dejavnosti je izvajanje strokovnega nadzora, organiziranje in razvoj knjižnične mreže, skrb za kakovostno strokovno delo, ki temelji na sodobni knjižnični teoriji in praksi, ter zagotavljanje kakovostnega izvajanja knjižnične službe na področju znanosti, izobraževanja, kulture in družbe na splošno (Pravilnik, 2001). Izvajanje matične dejavnosti za splošne knjižnice poteka na dveh ravneh. Nacionalna in sveučilišna knjižnica v Zagrebu je po Zakonu središče hrvaškega knjižničnega sistema in osrednja matična knjižnica za vse vrste knjižnic v državi. V njej

⁷ Standardi ločijo dve vrsti premičnih zbirk glede na obseg in na to, kdo v njih izvaja knjižnično dejavnost. V premični zbirki, ki obsega najmanj 250 enot knjižnega gradiva, ki ga osrednja splošna knjižnica odstopi za določen čas neki pravni osebi, uporabnike oskrbuje diplomirani knjižničar ob določenih dneh, najmanj 5 ur na teden. Knjižnično gradivo v zbirki se menja po potrebi, najmanj pa dvakrat na leto. V premični zbirki z najmanj 100 enotami knjižnega gradiva, ki ga osrednja splošna knjižnica odstopi za določen čas neki pravni osebi, uporabnike oskrbuje prostovoljec, ki je zaposlen pri določeni pravni osebi in je za svoje delo ustrezno usposobljen v matični knjižnici. Odprta je najmanj dve uri na teden. Zbirka se menja večkrat na leto, praviloma s sredstvi pravne osebe, kjer se nahaja, vodi pa se kot lastništvo osrednje knjižnice, ki jo tudi strokovno in tehnično obdeluje.

⁸ Standardi določajo minimalni obseg knjižnega gradiva skladno s številom prebivalcev. Vsaka knjižnica mora imeti v svoji knjižnični zbirki tudi najmanj 500 enot neknjižnega gradiva. V knjižnicah tipa I., II. in III. (knjižnice, ki delujejo na območju z več kot 35.000 prebivalci) se oblikujejo tudi mediateke in zbirke igrač z najmanjšim obsegom 500 enot. Standardi prav tako določajo, da morajo splošne knjižnice zagotoviti primerno število enot gradiva v jezikih manjšin in etničnih skupin, če v občini živi več kot 1500 pripadnikov narodnim manjšin ali etničnih skupin.

deluje *Matična služba za narodne knjižnice*,⁹ ki skladno s Pravilnikom (2001): izdeluje predloge načrtov za razvoj knjižnične dejavnosti splošnih knjižnic na ravni države; izdeluje predloge dokumentov in navodil (standardi, normativi, koncepti, programi ipd.); usklajuje aktivnosti, usmerjene v posodabljanje in napredovanje dela knjižnic; usposablja zaposlene matičnih knjižnic za izvajanje strokovnega nadzora in spodbuja delo županijskih knjižnic; nadzira strokovno delo županijskih knjižnic; izdeluje izobraževalne programe za knjižničarje, organizira posvetovanja, seminarje in druge oblike strokovnega dela; ponuja neposredno strokovno pomoč in navodila za izvajanje strokovnega dela v knjižnicah; izdeluje načela in navodila za opravljanje matične dejavnosti, ugotavlja stanje in razmere za delo knjižnic in vodi razvojno politiko v skladu z družbenim razvojem Republike Hrvaške; v sodelovanju z županijskimi matičnimi knjižnicami izdeluje letne in dolgoročne programe matične dejavnosti; analizira stanje knjižnic ter opravlja druge naloge matične službe skladno z *Zakonom o knjižnicah*.

Na sekundarni ravni, to je na ravni županij, izvajajo matično dejavnost županijske matične knjižnice, in sicer tako za splošne kot tudi za šolske knjižnice. Pravilnik (2001) deli naloge županijskih matičnih splošnih knjižnic na temeljne in razvojne. Med temeljne naloge spadajo zlasti: nadzor strokovnega dela splošnih in šolskih knjižnic v županiji z neposrednim uvidom v njihovo delo na temelju poročil, ki jih knjižnice dostavljajo na njihovo zahtevo; spremljanje dela knjižnic v županiji, proučevanje njihovega stanja in potreb, poslovanja in načina dela ter redno poročanje o tem ustanoviteljem, nacionalni knjižnici, Ministrstvu za kulturo ter Ministrstvu za izobraževanje in šport; svetovanje knjižnicam in predlaganje rešitev pri strokovnem delu, strokovni ureditvi in poslovanju za doseganje predpisanih standardov; spodbujanje knjižnic k sistematičnemu ustvarjanju skupnih zbirk, še posebej na drugih medijih; usklajevanje dela knjižnic v županiji in spodbujanje sodelovanja; svetovanje knjižnicam in ustanoviteljem pri reševanju prostorskih problemov, oblikovanju novih oddelkov in služb, upoštevajoč predpisane standarde; spodbujanje strokovnega izpopolnjevanja knjižničnega osebja; spodbujanje in sodelovanje pri zaščiti knjižničnega gradiva, ki ima lastnosti kulturne dobrine ali raritete in se nahaja v splošnih in šolskih knjižnicah županije. Med razvojne naloge pa sodijo zlasti: izdelava dolgoročnih razvojnih načrtov posameznih knjižnic in sistemov knjižnic, skrb za enakomeren razvoj knjižnične dejavnosti v županiji in predstavljanje rezultatov nadrejenim upravnim in strokovnim telesom; skrb za vzpostavljanje knjižnične mreže v županiji; sodelovanje pri projektiranju in opremitvi prostorov splošnih in šolskih knjižnic, še posebej pri snovanju novih knjižnic in šol; pomoč knjižnicam pri uvedbi novih delovnih postopkov, novih oblik poslovanja, novih tehnologij in usposabljanje zaposlenih za opravljanje novih in zahtevnejših nalog in sodelovanje pri

⁹ V prevodu: *Matična služba za splošne knjižnice*.

strokovnih projektih, ki jih na ravni države izvaja nacionalna knjižnica. S ciljem zagotavljanja edinstvenosti sistema matične dejavnosti pri nacionalni knjižnici delujejo:

- Strokovni svet županijskih splošnih matičnih knjižnic – sestavljen iz vseh predstavnikov županijskih splošnih matičnih knjižnic in predstavnic državne matične službe za splošne in šolske knjižnice;
- Strokovni svet univerzitetnih matičnih knjižnic – sestavljen iz petih predstavnikov univerzitetnih matičnih knjižnic in dveh predstavnikov nacionalne knjižnice;
- Osrednji strokovni svet matičnih knjižnic Republike Hrvaške, ki ga sestavlja po pet predstavnikov vsakega sveta in predstavnik nacionalne knjižnice.

Županijske knjižnice morajo za opravljanje matične dejavnosti izpolnjevati splošne in posebne pogoje, ki so določeni s Pravilnikom. Da knjižnica lahko izvaja matično dejavnost, mora imeti status samostojne ustanove, ki izpolnjuje vse pogoje, določene z Zakonom (1997), ter pogoje, ki jih določajo Standardi (1999). Posebni pogoji se nanašajo na več področij knjižnične dejavnosti. Knjižnična zbirka mora obsegati eno knjigo na prebivalca županije. Knjižno zbirko mora sestavljati 45 % strokovne literature, 35 % leposlovnega gradiva, 15 % otroške literature in 5 % priročnikov. Knjižnica mora imeti mediateko oz. najmanj 1.000 enot multimedijskega gradiva (CD-ji, CD-ROM-i, AV-kasete itd.), igralnico in igroteko z najmanj 500 enotami, zbirko serijskih publikacij z najmanj 40 domačimi in tujimi naslovi ter domoznansko zbirko. Knjižnica mora imeti računalniško obdelavo knjižničnega gradiva prek spletne aplikacije, ki podpira standard UNIMARC in protokol Z39.50), prav tako mora imeti po spletu dostopen knjižnični katalog (OPAC) ter izpolnjevati še druge pogoje. Izdelovati mora bilten prirasta in ga distribuirati knjižnicam svoje županije, izvajati informacijsko dejavnost, biti povezana s svetovnim spletom, imeti klasične kataloge za starejši del zbirke, zagotavljati dostop do podatkovnih zbirk, dostopnih po spletu, v knjižnici mora biti zaposlenih najmanj 10 strokovnih delavcev (od tega pet diplomiranih knjižničarjev), za opravljanje dejavnosti pa mora imeti knjižnica najmanj 1.000 m² funkcionalno urejene površine ter biti opremljena skladno s Standardi za splošne knjižnice. Vsaka matična knjižnica mora imeti tudi *Pravilnik o delovanju knjižnice*.

V primeru nedoseganja posebnih pogojev za izvajanje dejavnosti lahko minister, pristojen za kulturo, na predlog Hrvaškega knjižničnega sveta, začasno podeli matično dejavnost drugi knjižnici (Pravilnik, 2001).

Po Pravilniku (2001) so vse knjižnice dolžne nadrejenim matičnim knjižnicam redno pošiljati programe dela, poročila in druge podatke o svojem delu, strokovnim delavcem matične službe pa omogočiti neposreden vpogled v svoje delo. Knjižnice so prav tako dolžne pomagati delavcem matične službe pri izvajanju njihove dejavnosti in upoštevati navodila nadrejene matične službe.

Za izvajanje matične dejavnosti županijske matične knjižnice imenujejo posebno enoto – službo, ki sodeluje z drugimi oddelki knjižnice in s posamezniki, ki so strokovnjaki za določene naloge matične dejavnosti. Število delavcev se določi v aktu o sistemizaciji delovnih mest, upoštevajoč stopnjo zahtevnosti izvajanja matične dejavnosti in glede na število knjižnic, za katere knjižnica opravlja matično dejavnost. Nacionalna knjižnica izdeluje skupni dolgoročni in letni načrt delovanja matičnih knjižnic s potrebnim številom vršilcev matične dejavnosti za vsako knjižnico. S Pravilnikom (21. člen) je določena tudi stopnja izobrazbe izvajalcev matične dejavnosti. To opravljajo diplomirani knjižničarji, višji knjižničarji in knjižničarski svetovalci.¹⁰

Matična dejavnost se financira na podlagi letnega in večletnega programa matične dejavnosti skladno s Pravilnikom in skupnimi smernicami programa delovanja matičnih knjižnic, ki ga izdeluje nacionalna knjižnica. Matične knjižnice program predložijo Ministrstvu za kulturo, oziroma Ministrstvu za znanost in tehnologijo, Ministrstvu za izobraževanje in šport ter nacionalni knjižnici. Financiranje se določi na podlagi programov dela, nadomestil stroškov zaposlenih za izvajanje matične dejavnosti, sredstev za nabavo opreme in drugih stroškov za namenske aktivnosti.

Skladno z Zakonom in Pravilnikom je Ministrstvo za kulturo s soglasjem Ministrstva za šport podelilo status županijske matične knjižnice eni splošni knjižnici v vsaki županiji.

¹⁰ Naziv diplomirani knjižničar dobi zaposleni, ki je končal dodiplomski univerzitetni študij informacijsko-komunikacijskih znanosti z najmanj 60 ECTS s smeri knjižničarstva ali dodiplomski univerzitetni študij druge smeri z obveznostjo opravljenega izobraževanja s področja knjižničarstva v vrednosti 60 ECTS v roku treh let od zaposlitve in opravljen strokovni izpit za diplomiranega knjižničarja. Zaposleni pridobi naziv višji knjižničar, ko izpolnjuje naslednje pogoje: ima opravljen strokovni izpit za diplomiranega knjižničarja, najmanj pet let delovne dobe v bibliotekarski stroki po opravljenem strokovnem izpitu in pridobljena strokovna znanja v višini 400 točk skladno z Merili za ocenjevanje strokovne usposobljenosti. Naziv knjižničarski svetovalec pa pridobi zaposleni po petih letih delovne dobe v bibliotekarski stroki z nazivom višji knjižničar in s pridobljenimi strokovnimi znanji v višini 500 točk skladno z Merili za ocenjevanje strokovne usposobljenosti (http://www.hkdrustvo.hr/hr/cesto_postavljana_pitanja/pitanje/7/, prevzeto 1. maja 2014).

Preglednica 2: Županijske matične splošne knjižnice v Republici Hrvatski v letu 2013

Županija	Matična knjižnica	Število splošnih knjižnic v županiji	Število prebivalcev županije	Površina v km ²
Zagrebačka	Knjižnica Grada Zagreba	12	317.642	3.060
Krapinsko-zagorska	Gradska knjižnica Krapina	12	133.064	1.229
Sisačko-moslavačka	Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac Sisak	19	172.977	4.468
Karlovačka	Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Karlovac	7	128.899	3.626
Varaždinska	Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin	5	176.046	1.262
Koprivničko-križevačka	Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“, Koprivnica	5	115.582	1.748
Bjelovarsko-bilogorska	Narodna knjižnica „Petar Preradović“ Bjelovar	6	119.661	2.640
Primorsko-goranska	Gradska knjižnica Rijeka	21	296.123	3.588
Ličko-senjska	Samostalna narodna knjižnica Gospić	7	51.022	5.353
Virovitičko-podravska	Gradska knjižnica i čitaonica Virovitica	5	84.586	2.024
Požeško-slavonska	Gradska knjižnica i čitaonica Požega	5	78.013	1.823
Brodsko-posavska	Gradska knjižnica Slavonski Brod	7	158.559	2.030
Zadarska	Gradska knjižnica Zadar	10	170.398	3.646
Osječko-baranjska	Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek	10	304.899	4.155
Šibensko-kninska	Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik	6	109.320	2.984
Vukovarsko-srijemska	Narodna knjižnica i čitaonica Vinkovci	10	180.117	2.454
Splitsko-dalmatinska	Gradska knjižnica Marka Marulića Split	27	455.242	4.540
Istarska	Gradska knjižnica i čitaonica Pula	9	208.440	2.813
Dubrovačko-neretvanska	Dubrovačke knjižnice Dubrovnik	9	122.783	1.781
Međimurska	Knjižnica „Nikola Zrinski“ Čakovec	6	114.414	729
Grad Zagreb	Knjižnice Grada Zagreba		792.875	641
Skupaj Republika Hrvatska		198	4.290.662	56.594

Vir: Županijske matične službe za narodne knjižnice u RH, *izvještaj o radu za godinu 2013, plan rada za godinu 2014*

Preglednica 2 prikazuje upravno razdelitev Republike Hrvaške, splošne knjižnice, ki opravljajo matično dejavnost za posamezno županijo, število knjižnic v županiji, površino in število prebivalcev županij. Iz preglednice 2 je razvidno, da so županije tako po površini, številu prebivalcev, kot tudi po številu knjižnic, ki delujejo v županiji, zelo različne. Gradska knjižnica Marka Marulića Split v Splitsko-dalmatinski županiji izvaja matično dejavnost za največ splošnih knjižnic, in sicer za kar 27. Za najmanj splošnih knjižnic (po pet) pa izvajajo matično dejavnost štiri knjižnice: Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović« Varaždin v Varaždinski županiji, Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«, Koprivnica v Koprivničko-križevački, Gradska knjižnica i čitaonica Virovitica v Virovitičko-podravski in Gradska knjižnica i čitaonica Požega v Požeško-slavonski županiji. Iz tabele je razvidno tudi, da je konec leta 2013 v Republiki Hrvaški delovalo 198 splošnih knjižnic, od katerih jih je imelo 20 status županijske matične knjižnice. Leta 2013 izvajanja dejavnosti splošnih knjižnic ni zagotavljalo 261 občin in dve mesiti. Edina županija, ki je bila v celoti pokrita z izvajanjem dejavnosti splošnih knjižnic, je bila Sisačko-moslavačka županija (Županijske matične službe za narodne knjižnice RH, 2014).

Zakon nalaga knjižnicam sodelovanje in povezovanje pri izvajanju svojega poslanstva. Po Zakonu se knjižnice povezujejo na temelju usklajevanja načrtov in programov dela ter razvoja knjižnic; standardizacije postopkov v obdelavi in pretoku gradiva in informacij; izgradnji skupnih katalogov in podatkovnih zbirk ter skupnega razvoja. Ob tem je treba zapisati, da kljub zakonskim določilom knjižnice niso funkcionalno povezane na ravni celotne države, zato je nemogoče govoriti o enotni mreži splošnih knjižnic. Tudi na ravni županije se lahko izraz knjižnična mreža uporabi samo pogojno, saj tudi te niso funkcionalno povezane pri poslovanju in obdelavi knjižničnega gradiva (Leščić, 2012).

Problem povezovanja med splošnimi knjižnicami na področju knjižnično-informacijskih sistemov povzroča tudi neobstoj enotnega informacijskega sistema z vzajemnim katalogom, ki bi ga uporabljale vse knjižnice, na primer COBISS v Sloveniji. Tudi na ravni županije knjižnice pogosto uporabljajo več informacijskih sistemov, kar otežuje izmenjavo podatkov. V hrvaških splošnih knjižnicah so bili leta 2013 v uporabi štiri informacijski sistemi: ZAKI, MetelWin, Medved in Crolist.¹¹

¹¹ Knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije uporabljajo MetelWin, Primorsko-goranske Zaki in Medved, knjižnice Zadarske županije pa Crolist. V letu 2011 15 splošnih in dve krajevni knjižnici niso uporabljale nobenega od uveljavljenih knjižničnih informacijskih sistemov (Leščić, 2012). V proučevanih županijah ni informatizirana le Narodna knjižnica Čabar v Primorsko-goranski županiji.

3 Razvoj mreže županijskih matičnih knjižnic in analiza izvajanja matične dejavnosti na primeru Bjelovarsko-bilogorske, Primorsko-goranske in Zadarske županije

Študija razvoja mreže matičnih knjižnic v izbranih županijah je bila izvedena na podlagi izbrane literature, poročil o izvajanju matične dejavnosti ter analize statističnih kazalnikov, izračunanih na podlagi statističnih podatkov, ki jih je zbrala in objavila državna matična služba za splošne knjižnice za leto 2013. Analiza je omejena z razpoložljivimi statističnimi podatki, saj Hrvaški zavod za knjižničarstvo podrobnih letnih statističnih podatkov o delovanju posameznih knjižnic ne objavlja. Županije so bile izbrane glede na razvitost izvajanja matične dejavnosti. Vse tri županije imajo dobro razvite županijske matične službe in zanje so tudi že izdelane analize dejavnosti splošnih knjižnic v županijah.

Bjelovarsko-bilogorska županija leži v vzhodnem delu Republike Hrvaške. Sestavlja jo 23 enot lokalne samouprave, od tega pet mest in osemnajst občin. V županiji v letu 2013 živelo 119.661 morebitnih uporabnikov, od katerih je bilo v splošne knjižnice včlanjenih 8,2 % (9.795) prebivalcev (Narodne knjižnice RH, 2014). V županiji deluje šest knjižnic. Pet je mestnih: Narodna knjižnica Petar Preradović Bjelovar (s statusom županijske matične knjižnice), Gradska knjižnica Slavko Kolar Čazma, Pučka knjižnica i čitaonica Daruvar, Hrvatska knjižnica Đuro Sudeta Garešnica in Gradska knjižnica Mato Lovrak Grubišno Polje. V okviru občine Hercegovac deluje Hrvatska knjižnica općine Hercegovac. Štiri občine v županiji (Dežanovac, Đulovac, Končanica in Sirač) leta 2013 niso zagotavljale izvajanja knjižnične dejavnosti. Knjižnično mrežo dopolnjuje tudi županijski bibliobus. (Županijske matične službe za narodne knjižnice v RH, 2014). Potujoča knjižnica ima v županiji pomembno funkcijo, saj bibliobus izvaja knjižnično dejavnost na 40 postajališčih v enem mestu in devetih občinah v županiji (Narodne knjižnice v Republici Hrvatskoj, 2014).

Analizo dejavnosti splošnih knjižnic v Bjelovarsko-bilogorski županiji za obdobje 1988–1998 je izdelal Ilija Pejić, vodja županijske matične knjižnice, in jo objavil v publikaciji *Narodne knjižnice na kraju 20. stoljeća*. V tem obdobju je bila v splošnih knjižnicah županije najbolj pereča prostorska stiska, saj so vse splošne knjižnice v županiji leta 1998 dosegale le 46 % izpolnjenost Standardov. Noben prostor splošnih knjižnic tudi ni bil namensko grajen za izvajanje knjižnične dejavnosti. Knjižnično mrežo je dopolnjevala potujoča knjižnica s 50 postajališči. V slabem stanju so bili tudi statistični podatki o obsegu knjižnične zbirke (61 % izpolnjenost Standardov v letu 1998) in o realizaciji letnega prirasta (50 % izpolnjenost Standardov v letu 1998). Največjo težavo je pomenila nabava knjižničnega gradiva brez vnaprej pripravljenih letnih načrtov, močno je bila zapostavljena tudi nabava gradiva za otroke. Po številu zaposlenih knjižničnih

delavcev so bili Standardi izpolnjeni v višini 79,7 % (Pejić, 2000). Prednostne naloge županijske matične službe so bile predvsem vključevanje v projekte gradnje ter pridobivanje novih knjižničnih prostorov, spodbujanje in krepitev povezovanja med splošnimi knjižnicami v županiji, usklajeno načrtovanje nabave knjižničnega gradiva, koordinacija uvajanja knjižničnih informacijskih sistemov in ustvarjanje sodobne knjižnične mreže (Pejić, 2000).

Primorsko-goranska županija na severu meji na Republiko Slovenijo, na zahodu meji na Istarsko županijo in poteka prek Čičarije in Učke, prek morja do sredine Kvarnerja. Na vzhodu meji na Ličko-senjsko in Karlovačko županijo, od Zadarske županije pa jo loči morska meja v Kvarnerskih vratih (Črnjar, 2005). Županijo sestavlja 36 enot lokalne samouprave, od tega 14 mest in 22 občin. V županiji je v letu 2013 živel 296.123 prebivalcev, od katerih je bilo 12,0 % (35.576) včlanjenih v splošne knjižnice (Narodne knjižnice RH 2013, 2014). V županiji je leta 2013 delovalo 21 splošnih knjižnic. 13 jih deluje v mestih (Bakar, Cres, Crikvenica, Čabar, Delnice, Kraljevica, Krk, Mali Lošinj, Novi Vinodolski, Opatija, Rab, Rijeka in Vrbovsko), tri so občinske (Kostrena, Vinodolska, Viškovo), pet pa v medobčinski mreži (s statusom podružnic s pogodbo) (Kastav, Lovran, Matulji, Mošenička Draga s knjižnico v Opatiji in Čavle z Gradsko knjižnico Rijeka). Knjižnično mrežo županije dopolnjuje potujoča knjižnica z dvema bibliobusoma, ki sta imela v letu 2013 61 postajališč. Prvi vozi na območju Rijeke, drugi pa obiskuje dvanajst lokalnih samoupravnih enot. V osmih od teh je bibliobus edina oblika izvajanja knjižnične dejavnosti splošnih knjižnic (Županijske matične službe za narodne knjižnice v RH, 2014). Sedem občin (Dobrinj, Klana, Lopar, Malinska-Dubašnica, Omišalj, Punat in Vrbnik) v županiji nima zagotovljenega izvajanja knjižnične službe (Županijske, 2013).

Analizo stanja splošnih knjižnic v županiji za leto 2003 je v publikaciji *Narodne i školske knjižnice Primorsko-goranske županije: pogled županijske matične službe* pripravila vodja županijske matične službe Ljiljana Črnjar. Ugotovila je, da so bile leta 2003 prostorske razmere za delovanje knjižnic slabe, saj je bilo izpolnjenih je 28 % določil Standardov. Županijska matična služba je veliko svojih aktivnosti vlagala v pridobivanje novih večjih prostorov za izvajanje knjižnične dejavnosti ter uvedbi knjižničnih informacijskih sistemov v splošne knjižnice. Glede obsega knjižne zbirke so knjižnice županije leta 2003 dosegale 86,6 % izpolnjenost Standardov in 82,8 % izpolnjenost določil Standardov glede realizacije letnega prirasta. Glede števila zaposlenih je bila leta 2003 izpolnjenost Standardov 56,6 % (Črnjar, 2005). V publikaciji je pripravila tudi predlog modela mreže splošnih knjižnic županije, ki je predvidel novo zgradbo županijske matične knjižnice, širjenje bibliobusne mreže (v letu 2003 je bibliobus izvajal knjižnično dejavnost na 17 postajališčih) in uvajanje novih krajevnih knjižnic (Črnjar, 2005).

Zadarska županija leži v osrednjem delu hrvaške obale Jadrana. Zaradi lege ima pomembno prometno vlogo. Geografsko županijo obkrožajo cresko-lošinjska, korantska, žutsko-sitska in murterska otoška skupina. S strani kopnega jo obkroža planinski pas Dinaridov, od Velebita, prek Ličkega sredogorja, Plješevice in Ulice do severno dalmatinske planote. Posebnost županije so številni otoki, kanali ter močno členjena obala. Županijo sestavlja 34 enot lokalne samouprave, od tega je šest mest in 28 občin. V županiji je leta 2013 živelo 170.398 prebivalcev, od katerih je bilo 11,1 % (18.896) včlanjenih v splošne knjižnice (Narodne knjižnice RH 2013, 2014). V županiji deluje enajst splošnih knjižnic. Gradska knjižnica Zadar kot županijska matična knjižnica s podružnicami Bili Brig, Crno, Ploča in Arbanasi ter premičnimi zbirkami Silba in Olib; štiri mestne: Gradska knjižnica Biograd na Moru z zbirko Tkon (Pašman), Gradska knjižnica Benkovac, Gradska knjižnica Pag in v sklopu Ljudske univerze deluje Pučko otvoreno učilište Obrovac, Knjižnica i čitaonica; ter šest občinskih: Narodna knjižnica Kali, Općinska knjižnica Šime Šugar Ivanov Općine Kolan, Knjižnica i čitaonica Novigrad, Narodna knjižnica Jurja Barakovića Ražanac, Knjižnica i čitaonica Gračac in Hrvatska knjižnica i čitaonica Sali. Osem občin (Bibinje, Kukljica, Lišane Ostrovičke, Pašman, Poveljana, Preko, Sveti Filip i Jakov in Vrsi) ne zagotavlja izvajanja knjižnične službe (Županijske matične službe za narodne knjižnice v RH, 2014). V županiji deluje tudi županijski bibliobus. Problem slabo razvite mreže knjižničnih storitev je najizrazitejši v zahodnem delu županije in na otokih. Ta problem Gradska knjižnica Zadar v zadnjem času rešuje z uvedbo modela knjižničnih postajališč, ki je bolj primeren za manjša, slabše poseljene otoške kraje (Knjižnice Zadarske županije, 2013). Podatkov o raziskavah stanja knjižnične dejavnosti v Zadarski županiji za pretekla obdobja ni, zato so navedene aktivnosti županijske matične službe Zadarske županije za obdobje 2010–2013. Županijska matična služba je v zadnjih treh letih največ pozornosti namenila izboljševanju prostorskih razmer za delovanje knjižnic, vodila vzpostavitev skupnega bibliografskega kataloga knjižnic Zadarske županije, ki povezuje 20 splošnih, šolskih in specialnih knjižnic in je vzorčni model tudi za druge županije, opozarjala je na probleme financiranja nabave gradiva v knjižnicah s strani županije in tudi na nezadostno financiranje dejavnosti splošnih knjižnic s strani županije ter na pomanjkanje zaposlenih, saj je zlasti v majhnih knjižnicah zaposlena le ena oseba (Županijske matične službe RH, 2011, Knjižnice Zadarske županije, 2013).

Stanje dejavnosti splošnih knjižnic v vseh treh županijah je bilo analizirano na podlagi meril Standardov (1999). Analizirani so pogoji za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic, kot so prostorske razmere, obseg knjižne zbirke, obseg nabave knjižnega gradiva in število zaposlenih. S statističnimi podatki o številu prebivalcev in na podlagi določil Standardov (1999) je bil izračunan obseg Standardov v primerjavi z rezultati statističnih podatkov o knjižnični dejavnosti v treh županijah v letu 2013.

Preglednica 3: Pogoji za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic v Bjelovarsko-bilogorski, Primorsko-goranski in Zadarski županiji v letu 2013 (Vir: Narodne knjižnice RH 2013, 2014)

Pogoj	Bjelovarsko-bilogorska			Primorsko-goranska			Zadarska		
	Stanje	Standardi	Doseženi standardi v %	Stanje	Standardi	Doseženi standardi v %	Stanje	Standardi	Doseženi standardi v %
Površina za izvajanje knjižnične dejavnosti (v m ²)	3.123	4.446	70,2	6.868	10.305	66,6	4289	5725	74,9
Obseg knjižne zbirke (št. enot)	296.055	321.719	92,0	834.394	738.648	113,0	439.276	400.470	109,7
Nabava knjižnega gradiva (št. enot)	12.149	21.845	55,6	37.448	56.306	66,5	24.549	30.263	81,1
Št. zaposlenih	33	44	75,0	92	113	81,4	48	61	78,7

Preglednica 3 prikazuje pogoje za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic v vseh treh županijah. Standardi so izračunani na podlagi statističnih podatkov za občine in mesta, kjer je zagotovljeno izvajanje knjižnične dejavnosti. Standardi (1999) glede prostorskih razmer določajo minimalno površino za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic na 1.000 prebivalcev.¹² Kot kaže Preglednica 3, so bili leta 2013 Standardi glede prostorskih razmer v največjem deležu (74,9 %) doseženi v Zadarski županiji, sledi Bjelovarsko-bilogorska (70,2 %) in Primorsko-goranska (66,6 %). Rezultati kažejo, da so županijske matične službe uspešno uresničevale načrte za izboljšanje prostorskih razmer knjižnic. Tako so knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije v obdobju 1998–2013 pridobile dodatnih 1.501 m² površin, knjižnice Primorsko-goranske županije pa v obdobju 2003–2013 dodatnih 2.569 m².

Tudi minimalni obseg zbirke knjižnega gradiva¹³ določajo Standardi na podlagi števila prebivalcev, ki živijo na območju, kjer deluje splošna knjižnica. Prav tako je glede na

¹² Standardi delijo šest skupin knjižnic glede na število prebivalcev (do 10.000 prebivalcev – 45 m² na 1.000 prebivalcev, 10.000–20.000 prebivalcev – 42 m² na 1000 prebivalcev, 20.000–35.000 prebivalcev – 39 m² na 1.000 prebivalcev, 35.000–60.000 prebivalcev – 35m² na 1.000 prebivalcev, 60.000–100.000 prebivalcev – 31 m² na 1.000 prebivalcev in nad 100.000 prebivalcev – 28 m² na 1.000 prebivalcev (Standardi, 1997).

¹³ Standardi za I. tip knjižnice določajo 1,5 enote knjižnega gradiva in začetni obseg zbirke 100.000 enot, za II. tip 1,5 enote in začetni obseg 60.000 enot, za III. tip 2 enoti in začetni obseg 50.000 enot, za IV. tip

število prebivalcev določen minimalni obseg zbirke knjižnega gradiva. Preglednica 3 kaže, da splošne knjižnice Primorsko-goranske za 13 % in Zadarske županije za 9,7 % presegajo določila Standardov glede minimalnega obsega zbirke knjižnega gradiva. Knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije dosegajo 92 % Standardov. Primerjava s preteklimi analizami stanja tudi pri obsegu zbirke knjižnega gradiva kaže na precejšnje izboljšanje. Knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije so leta 1998 dosegale le 61 % Standardov (Pejić, 2000), knjižnice Primorsko-goranske pa v letu 2003 86,6 % izpolnjenost Standardov (Črnjar, 2005).

Preglednica 3 kaže na relativno nizko stopnjo doseganja Standardov glede nabave knjižnega gradiva. Standardi (1999) določajo, da naj bo povprečen prirast v tekočem letu z vsemi načini nabave (nakupom, obveznim izvodom, darovi, zameno in odkupom) najmanj 200 enot knjižnega gradiva na 1.000 prebivalcev. Najboljše stanje je bilo v knjižnicah Zadarske županije (81,1 % izpolnjenost Standardov), sledijo knjižnice Primorsko-goranske županije (66,5 % izpolnjenost Standardov) in Bjelovarsko-bilogorske županije (55,6 % izpolnjenost Standardov). Vzroki za nižjo stopnjo doseganja Standardov so v gospodarski krizi, posledica je zmanjšan obseg sredstev za nabavo knjižnega gradiva.

Zadnji pomemben pogoj za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic, ki je bil zajet v primerjavo, je število zaposlenih. Standardi predvidevajo enega zaposlenega diplomiranega knjižničarja in enega zaposlenega pomožnega knjižničarja na 5.000 prebivalcev. Preglednica 3 kaže, da največjo stopnjo zaposlenosti glede na Standarde dosegajo knjižnice Primorsko-goranske županije (81,4 % določil Standardov), sledijo knjižnice Zadarske (78,7 %) in Bjelovarsko-Bilogorske (75 %). Kljub relativno visoki stopnji doseganja določil Standardov je število zaposlenih pereč problem predvsem v Zadarski županiji. Pet knjižnic (Novigrad, Ražanac, Sali, Kali in Kolan) ima zaposleno le eno osebo, ki je hkrati tudi ravnatelj knjižnice, dve knjižnici (Gračac in Pag) pa nimata zaposlenega diplomiranega knjižničarja, zato strokovna dela opravljajo knjižničarji pomočniki in ravnateljji, ki nimajo ustrezne knjižničarske izobrazbe (Županijske, 2014).

Analiza stanja dejavnosti splošnih knjižnic glede na rezultate predhodnih analiz za Bjelovarsko-bilogorsko in Primorsko-goransko županijo kaže, da so županijske matične službe uspešno opravljale svoje poslanstvo. Knjižnice so se približale določilom Standardov glede prostorskih razmer, obsega knjižnične zbirke in števila zaposlenih. V vseh treh županijah pa mrežo splošnih knjižnic dopolnjuje bibliobusna služba, ki je pomemben člen dopolnjevanja knjižnične mreže. V Primorsko-goranski županiji in

2 enoti in začetni obseg 30.000 enot, za V. tip 2,5 enote in začetni obseg 20.000 enot, za VI. tip 3 enote in začetni obseg 10.000 enot in za VII. tip 3 enote in začetni obseg 5.000 enot.

Zadarski županiji delujeta po dva bibliobusa, ki pomembno širita knjižnično dejavnost na območja, kjer sicer v okviru krajevnih knjižnic in izposojevališč ni zagotovljena.

Iz poročil je razvidno, da županijske matične službe razen aktivnosti za izboljšanje prostorskih razmer veliko sodelujejo s knjižnicami v županijah, jim ponujajo strokovno pomoč, organizirajo strokovna usposabljanja za zaposlene, uvajajo knjižnične informacijske sisteme ter spodbujajo povezovanje in prepoznavnost knjižnic, ki delujejo v vseh treh županijah (Županijske, 2014).

4 Primerjava hrvaškega in slovenskega sistema splošnih knjižnic

Kot rečeno že v uvodu, oba sistema splošnih knjižnic izhajata iz enotnih osnov, ki so veljale za nekdanjo skupno državo. Glavna razlika se kaže v izvajanju funkcije svetovanja in skrbi za trajnostni razvoj splošnih knjižnic, v izobraževanja kadrov in koordinacije sodelovanja med knjižnicami, saj hrvaški sistem ohranja piramidalno zasnovan sistem izvajanja matične dejavnosti, slovenski sistem pa svetovalno funkcijo in skrb za trajnostni razvoj splošnih knjižnic prenaša na osrednje območne knjižnice. Nacionalna knjižnica ima po *Pravilniku o osrednjih območnih knjižnicah* (2003) predvsem vlogo usmerjevalke strokovnega dela svetovalnih služb v osrednjih območnih knjižnicah, pripravlja strokovna izhodišča, usklajuje dejavnost, predlaga skupne projekte in analizira izpeljane projekte, vodi statistične preglede dejavnosti, poroča, kakšno je izvajanje dejavnosti po območjih in za celotno državo, ter organizira in vodi strokovno usposabljanje za svetovalno delo. Opazna je tudi razlika v vsebini izvajanja teh nalog. Matična dejavnost v hrvaškem sistemu obsega: strokovni nadzor nad delom knjižnic, strokovno usposabljanje in izpopolnjevanje knjižničnega osebja, strokovno pomoč knjižnicam, usklajevanje delovanja knjižnic in skrb za napredek strokovnega dela v knjižnicah. Posebne naloge osrednjih območnih knjižnic v Sloveniji so: zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij, strokovna pomoč vsem knjižnicam na svojem območju, usklajevanje zbiranja, obdelava in hranjenja domoznanskega gradiva za svoje območje in usmerjanje izločenega gradiva s svojega območja. Primerjava obsega nalog kaže na širši obseg nalog osrednjih območnih knjižnic, predvsem pri nabavi gradiva in izvajanju domoznanske dejavnosti.

Za izvajanje matične dejavnosti za splošne knjižnice sta na Hrvaškem zaposlena dva delavca za izvajanje nalog na državni ravni in po en zaposleni v vsaki županijski matični knjižnici (20). *Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah* (2003) za izvajanje posebnih nalog osrednje območne knjižnice predvideva po tri zaposlene v vsaki območni knjižnici (30), njihovo delo pa usklajuje nacionalna koordinatorica, zaposlena v nacionalni

knjižnici. V preteklem desetletju je glede na finančno stanje Ministrstvo za kulturo financiralo stroške dela dveh zaposlenih v vsaki osrednji območni knjižnici.

Razlike med sistemoma se kažejo tudi v normativih, ki določajo pogoje za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic. Na Hrvaškem pogoje določajo Standardi za splošne knjižnice (1999), medtem ko minimalne pogoje v Sloveniji določa *Pravilnik o izvajanju knjižnične dejavnosti kot javne službe* (2003), ki določa tudi mrežo splošnih knjižnic.

Zakonske podlage za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic v obeh državah predpisujejo dolžnost zagotavljanja knjižnične dejavnosti v vsaki enoti lokalne samouprave (občini, mestu). Kljub temu v letu 2013 izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic ni bilo zagotovljeno vsem prebivalcem obeh držav. Na Hrvaškem dejavnost splošnih knjižnic ni bila zagotovljena za prebivalce dveh mest in 261 občin. V Sloveniji v istem letu ni bilo zagotovljenega izvajanja splošne knjižnične dejavnosti v 10 občinah.

Glede na poročila o izvajanju matične dejavnosti hrvaških knjižnic so te bolj osredotočene na svetovanje glede izboljšanja prostorskih razmer za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic in širjenje mreže ter na izvajanje projektov na ravni županij, bogate so tudi partnerske vezi z drugimi kulturnimi ustanovami.¹⁴ Osrednjim območnim knjižnicam v Sloveniji pa je v preteklem desetletju uspelo izpeljati več uspešnih projektov tako na ravni posameznih območij (vpeljava brezplačne medknjižnične izposoje za uporabnike, skupni zakup podatkovnih zbirk in zagotavljanje dostopa na daljavo ...) kot na ravni celotne države (vzpostavitev domoznanskega spletnega portala Kamra, spletni portal s priporočilno kakovostno literaturo Dobreknjige.si ...).

Da bi lahko analizirali razvoj splošnih knjižnic v obeh državah, je bil narejen izračun nekaterih kazalnikov razvoja splošnih knjižnic v vseh treh županijah in sumarno za splošne knjižnice Republike Hrvaške in Slovenije. Kazalniki so izračunani na podlagi statističnih podatkov o delovanju splošnih knjižnic za leto 2013. Statistični podatki o delovanju hrvaških splošnih knjižnic v letu 2013, ki jih zbira in objavlja matična služba za splošne knjižnice, vsebujejo splošne statistične podatke o knjižnični dejavnosti na ravni županij. Podatki o delu slovenskih splošnih knjižnic so pridobljeni iz podatkovne zbirke BibSist, ki v nasprotju s statističnimi podatki za Hrvaško daje primerljive podatke, zbrane po enotni metodologiji, skladno s Standardom ISO 2789, za vsako splošno knjižnico posebej za daljše obdobje. Podrobnejša analiza knjižničnih kazalnikov na ravni posameznih hrvaških knjižnic je zaradi neobstoja enotne zbirke statističnih

¹⁴ Na Hrvaškem je čutiti močno povezanost arhivske, knjižnične in muzejske mreže, ki se odraža v številnih skupnih projektih in organizaciji skupnih posvetovanj. Dober zgled je seminar Arhivi – knjižnice – muzeji (AKM), ki ima že osemnajstletno tradicijo.

podatkov o izvajanju knjižnične dejavnosti po posameznih knjižnicah tako rekoč nemogoča, saj je objava podatkov na ravni knjižnice odvisna od posamezne županijske matične knjižnice.

Preglednica 4: Primerjava nekaterih kazalnikov razvoja splošnih knjižnic v izbranih županijah, Republiki Hrvaški in v Republiki Sloveniji v letu 2013 (vir: Narodne knjižnice RH 2013, 2014 in Slovenske knjižnice v številkah, 2014)

Kazalnik	Bjelovarsko-bilogorska županija	Primorsko-goranska županija	Zadarska županija	Hrvaška	Slovenija
Število enot knjižničnega gradiva na morebitnega uporabnika	2,69	2,92	2,76	2,51	5,48
Skupni prirast enot knjižničnega gradiva na morebitnega uporabnika	0,11	0,14	0,16	0,12	0,24
Število članov na morebitnega uporabnika	0,08	0,12	0,11	0,12	0,24
Število obiskov na člana v knjižnici	19,28	22,80	3,66	16,48	20,58
število izposojenih enot knjižničnega gradiva na člana	37,41	25,18	43,78	21,16	53,24
Število izposojenih enot knjižničnega gradiva na morebitnega uporabnika	3,06	3,02	4,85	2,59	12,78
Sredstva za knjižnico na morebitnega uporabnika	7,2 €	9,9 €	8,1 €	9,0 €	23 €
Strošek ene izposojene enote	2,40 €	3,15 €	1,73 €	3,47 €	1,83 €

Primerjava osnovnih kazalnikov razvoja splošnih knjižnic na Hrvaškem in v Sloveniji, prikazana v preglednici 4, kaže na boljše stanje knjižnične dejavnosti v Sloveniji, predvsem v večjem obsegu knjižnične zbirke na morebitnega uporabnika, večjem skupnem prirastu enot na morebitnega uporabnika, številu članov splošnih knjižnic na morebitnega uporabnika, številu izposojenih enot knjižničnega gradiva na člana in številu izposojenih enot knjižničnega gradiva na morebitnega uporabnika. Nekoliko manjše neskladje je v številu obiskov na člana v knjižnici. Povprečno slovensko splošno knjižnico uporabniki obišejo 20-krat, medtem ko hrvaško 16-krat. Zelo velika razlika je v vloženi sredstvih za izvajanje knjižnične dejavnosti na morebitnega uporabnika, saj je bilo leta 2013 v Sloveniji za to namenjenih 23 evrov, na Hrvaškem pa le 9 evrov. V

hrvaških splošnih knjižnicah je opazno višji tudi strošek ene izposojene enote, ki znaša 3,5 evra, medtem ko v Sloveniji znaša 1,83 evra. V preglednici 4 je prikazana primerjava kazalnikov razvoja po posameznih županijah z izračunanimi kazalniki za celotno Republiko Hrvaško. Rezultati kažejo nadpovprečno razvitost splošnih knjižnic izbranih županij pri večini kazalnikov. Podpovprečni rezultati se kažejo v relativno nizkem deležu članov na potencialnega uporabnika v Bjelovarsko-bilogorski županiji in številu obiskov na člana v splošnih knjižnicah Zadarske županije, ki pa so si v letu 2013 izposodili enkrat več gradiva, kot je hrvaško povprečje.

5 Sklep

Prispevek obravnava značilnosti sistema splošnih knjižnic v Republiki Hrvaški, s posebnim poudarkom na sistemu izvajanja matične dejavnosti. Ta se na Hrvaškem izvaja na dveh ravneh. Na ravni države opravlja naloge osrednje matične knjižnice Nacionalna i sveučilšna knjižnica, ki skrbi tudi za strokovni nadzor in razvoj druge ravni, to je županijskih matičnih knjižnic.

Matična dejavnost, ki jo za splošne in šolske knjižnice svoje županije opravljajo županijske matične knjižnice, obsega izvajanje temeljnih in razvojnih nalog, med katerimi so najpomembnejše: nadzor strokovnega dela knjižnic, strokovno usposabljanje in izpopolnjevanje knjižničnih delavcev, strokovno svetovanje knjižnicam, usklajevanje dela knjižnic in pospeševanje strokovnega dela v knjižnicah.

Status županijske matične knjižnice ima dvajset knjižnic, v vsaki županiji po eno. Te morajo izpolnjevati splošne in posebne pogoje. Kot splošni pogoj velja status samostojne ustanove, ki izpolnjuje vsa določila *Zakona o knjižnicah* in je usklajena s Standardi. Posebni pogoji pa se nanašajo na obseg knjižnične zbirke, obdelavo gradiva, knjižnično osebje in prostor.

Analiza strokovne literature, poročil o delu knjižnic in primerjava rezultatov z določili Standardov v treh županijah (Bjelovarsko-bilogorski, Primorsko-goranski in Zadarski) kaže, da se stanje pogojev za izvajanje dejavnosti splošnih knjižnic v proučevanih županijah v zadnjih letih izboljšuje. Izvajanje matične dejavnosti je najpomembnejši povezovalni element med hrvaškimi splošnimi knjižnicami in uspešen model razvoja hrvaških splošnih knjižnic. Pozitivni učinki sistema se kažejo predvsem v izboljšanih prostorskih razmerah za delovanje knjižnic in širjenju knjižnične mreže, predvsem po zaslugi novih krajevnih knjižnic in širjenja bibliobusne mreže. Županijske matične knjižnice vlagajo veliko napora tudi v izobraževanje strokovnih delavcev, zaposlenih v knjižnicah v županiji, v vpeljavo knjižničnih informacijskih sistemov za bibliografsko

obdelavo ter potrebe izposoje, skrbijo za prepoznavnost knjižnic v javnosti, se posvečajo raziskovalnemu delu, predvsem pripravi strokovnih posvetovanj in povezovanju s kolegi arhivske in muzejske mreže. Integriranost splošnih knjižnic v mrežo arhivov, muzejev in knjižnic je tudi neprecenljiv primer dobre prakse, izkušenj in možnost za številne skupne projekte. Aktivne so tudi pri uvajanju novih storitev. Rezultati analize stanja kažejo velik vpliv izvajanja matične dejavnosti na razvoj splošnih knjižnic, čeprav v županijskih matičnih knjižnicah temeljne in razvojne naloge matične dejavnosti za splošne knjižnice izvaja le en strokovni delavec.

Primerjava organiziranosti hrvaških in slovenskih splošnih knjižnic je pokazala, da osrednje območne knjižnice v Sloveniji opravljajo več različnih nalog, za izvajanje nalog pa Ministrstvo za kulturo financira dva strokovna delavca; na Hrvaškem le enega. Pozitivna lastnost pri izvajanju matične dejavnosti na Hrvaškem je uzakonjena funkcija nadzora nad izvajanjem matične dejavnosti na dveh ravneh. Knjižnice v županijah so po Pravilniku (2001) zavezane k rednemu dostavljanju načrtov dela, poročil in drugih podatkov o svojem delu, ter strokovnim delavcem, ki izvajajo matično dejavnost, omogočiti neposreden uvid v svoje delo. Delo županijskih matičnih služb na najvišji ravni nadzira državna matična služba pri nacionalni knjižnici. Glede na več kot desetletne izkušnje izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic v Sloveniji je opaziti, da prav pri nadzoru nad izvajanjem posebnih nalog zeva vrzel, zato bo treba v prihodnosti razmisliti tudi o implementaciji podobnega instituta nadzora tudi v Sloveniji.

Primerjava nekaterih kazalnikov razvoja splošnih knjižnic je pokazala, da so slovenske knjižnice bolj razvite od hrvaških. Ob tem je treba poudariti, da je primerjava knjižničnih statistik o delovanju knjižnic med obema državama precej zahtevna. Opazen je manko aktivnosti matičnih služb pri vrednotenju knjižnične dejavnosti. Objavljene statistike o delovanju splošnih knjižnic so skope, na Hrvaškem prav tako ne obstaja podatkovna zbirka statističnih podatkov, zbranih po mednarodno veljavnih standardih in načelih IFLA, ki bi vsebovala podrobnejše podatke o izvajanju knjižnične dejavnosti na ravni knjižnice.

Ohranitev izvajanja matične dejavnosti v sistemu hrvaških splošnih knjižnic je prinesla pozitivne učinke. Od začetka veljavnosti Pravilnika (2001) je v knjižnicah viden napredek, saj se knjižnice počasi, a vztrajno približujejo določilom Standardov, tako glede prostorskih razmer, obsega in uporabe knjižnične zbirke kot tudi po številu zaposlenih strokovnih delavcev.

Viri

- Črnjar, L. (2005). *Narodne i školske knjižnice Primorsko-goranske županije: pogled županijske matične službe*. Rijeka: Gradska knjižnica.
- Hrvatske narodne knjižnice 2012. (2013). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zavod za knjižničarstvo, Matična služba za narodne knjižnice.
- Ispravak Zakona o knjižnicama. (1998). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 5/1998. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/267833.html>.
- Kako postati knjižničar? (2014). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Pridobljeno 1. maja 2014 s spletne strani: http://www.hkdrustvo.hr/hr/cesto_postavljana_pitanja/pitanje/7/.
- Kamenik I. (1978). Pota slovenskega splošnoizobraževalnega knjižničarstva in njegov sedanji trenutek. *Knjižnica*, 22(3/4), 175–190.
- Knjižnice zadarske županije: vodič. (2013). Zadar: Društvo knjižničara Zadar.
- Leščić, J. (2012). Hrvatske narodne knjižnice u godini 2011. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 55(3/4), 189–216.
- Narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj – 2013. (2014). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Pridobljeno 23. marca 2015 s spletne strani: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2014/06/Statisti%C4%8Dki-podatci-o-narodnim-knji%C5%BEnicama-u-2013..pdf>
- Novljan S. (1999). Splošnoizobraževalne knjižnice v mreži z matično knjižnico ali brez nje?. *Knjižnica*, 43(1), 5–22.
- Pejić, I. (2000). *Narodne knjižnice na kraju 20. stoljeća: stanje i novi ustrojbeni oblici mreže knjižnica u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji*. Bjelovar: HPKZ Ogranak, Narodna knjižnica „Petar Preradović“.
- Pravilnik o osrednjih območnih knjižnic. (2003). Uradni list Republike Slovenije, št. 22/2003. Pridobljeno 3. marca 2015 s spletne strani: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200388&stevilka=4079>.
- Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. (2001). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 43/2001. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232299.html>.
- Pravilnik o reviziji i otpisu knjižnične građe. (2002). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 21/2002. Pridobljeno 2. marca 2015 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/308262.html>.
- Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. (2005). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 52/2005. Pridobljeno 2. marca 2015 s spletne strani: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_52_1001.html.
- Slovenske knjižnice v številkah: splošne knjižnice: poročilo za leto 2013. (2014). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 23. marca 2015 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/analize/publikacija_splosne2013.pdf.

- Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. (1999). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 58/1999. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/270810.html>.
- Statističke baze podataka*. (2015). Zagreb: Državni zavod za statistiku. Pridobljeno 21. aprila 2015 s spletne strani: <http://www.dzs.hr/>.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama, (2000). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 2000/104. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/274061.html>.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama, (2009). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 69/2009. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_06_69_1665.html.
- Zakon o knjižnicama. (1997). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 108/1997. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/267274.html>.
- Zakon o područjima županija, gradova i općina u republici Hrvatskoj. (1992). *Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske*, št. 90/1992.
- Županijske matične službe za narodne knjižnice RH: *izvještaj o radu za godinu 2010. i plan rada za godinu 2011. (2011)* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski zavod za knjižničarstvo, Matična služba za narodne knjižnice. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/UserFiles_File_izvje%C5%A1taji-planovi-rada1.pdf
- Županijske matične službe za narodne knjižnice RH: *izvještaj o radu za godinu 2011. i plan rada za godinu 2012. (2012)* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski zavod za knjižničarstvo, Matična služba za narodne knjižnice. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/%C5%BDupanijske-mati%C4%8Dne-slu%C5%BEbe-RH-izvje%C5%A1taj-o-radu-za-2011-i-plan-rada-za-2012-.pdf>
- Županijske matične službe za narodne knjižnice RH: *izvještaj o radu za godinu 2012. i plan rada za godinu 2013. (2013)* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski zavod za knjižničarstvo, Matična služba za narodne knjižnice. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2013/04/%C5%BDupanijske-mati%C4%8Dne-slu%C5%BEbe-RH-izvje%C5%A1taj-o-radu-u-2012-i-plan-rada-za-2013-.pdf>.
- Županijske matične službe za narodne knjižnice RH: *izvještaj o radu za godinu 2013. i plan rada za godinu 2014. (2014)* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski zavod za knjižničarstvo, Matična služba za narodne knjižnice. Pridobljeno 2. maja 2014 s spletne strani: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/%C5%BDupanijske-mati%C4%8Dne-slu%C5%BEbe-RH-izvje%C5%A1taj-o-radu-u-2013.-i-plan-rada-za-2014..pdf>

Andreja Videc

Osrednja knjižnica Celje, Muzejski trg 1a, 3000 Celje
e-pošta: andreja.videc@knjiznica-celje.si